

NARKOTIKAPOLITIK I NORDEN

Inden for det sidste år er der udkommet to bøger, som har skabt stor offentlig debat om narkotikapolitikken i Norden. Det er naturligt, at en så vigtig faglig debat også finder plads i NTFKs spalter. Vi har derfor bedt nogle velkendte skribenter komme med indlæg om bøgerne i stedet for en sædvanlig anmeldelse. De første af følger nedenfor.

V. G.

Nils Christie och Kjetil Bruun har i »Den gode fiende, Narkotikapolitik i Norden« (Universitetsforlaget, Oslo 1985, 237 s) genomfört en kritik av den nordiska narkotikapolitiken.

Sociologen Jacob Hilden Winsløw har gjort en »rejse i stofmisbrugernes selskab fra centrum til periferi af det danske samfund i Narreskibet« (Socpol. Holte 1984, 270 s).

Ämnet är centralt. Narkotikafrågan har under de senaste 20 åren mer än någon annan faktor verkat styrande på kriminalpolitiken i Norden.

Christie och Bruun inleder sitt arbete med ett perspektiv i tre kapitel om socialisationen. Hur går människor från barndom till vuxenliv? Vilka är mönstren, villkoren, farorna? När narkotikafrågan utsetts till det centrala ungdomstemat har ungdomen fått en skräckbild – bli i vart fall inte narkoman! – i stället för förklaringar och modeller som kan hjälpa ungdomar att förstå och hantera sin totala situation. – När narkotikamissbruket utnämns till den stora fienden beror det på att narkotikan är en särskilt »god« fiende: »Det velegnede samfunnsproblem er ett hvor ingen forsvarer de angrepne, hvor angriperne får ære av kampen, hvor krigsomkostningene i særlig grad bæres av svake grupper, og hvor majoritetens livsførelse ikke forstyrres. Eksepsjonelt ideell som motstander er det samfunnsproblem som dessuten kan oppfattes som forklaring på andra uønskede tilstander – ungdomsproblem, fattigdom og kriminalitet – en forklaring som ytterligere lar både maktsentra og det store flertall i fred ved å gjøre det mindre presserende å gå løs på de andre og farligere samfunnsproblemene« (C & B s 12).

Via följande kapitel om njutningars reglerande går Christie och Bruun in i en serie analyser av narkotikakriget och dess centrala begrepp, narkotikapolitikens historik i Norden och internationellt samt brukets och krigets pris. I två avslutande kapitel drar Christie och Bruun konsekvenser för hur en kontroll bör te sig, med förslag till olika alternativ för en kontroll av psykoaktiva ämnen.

Winsløws arbete – med databas och perspektiv bl a från det danska behandlingssystemet – är hårdare koncentrerat på missbruksmedlen och missbrukskontrollen. Om opiaternas verkningar, om hur människor blir opiatmissbrukare. Om missbruk som ett socialt

problem. Om hasch och ungdomsupproret. Om kontrollpolitiken. Om en begränsad legalisering.

Christie och Bruun är i princip positiva till kontroll. Men de ser det som nödvändigt att föra en grundläggande diskussion om kontrollens villkor, mål, former och begränsningar. Hellre en tidig och generell kontroll än en individinriktad. Uppmärksamhet när det gäller åtgärdsskador. Respekt för medborgerliga rättigheter. Kontrollen måste ske efter »ett slags optimaliseringsnivå hvor innsatsen er sterk nok til i rimelig grad å holde de skadeligste former for stoffbruk under kontroll, men ikke så sterk at den truer andre grunnleggende verdier i våre samfunn« (C & B s 190).

När Christie och Bruun kommer in på alternativa scenarior för kontroll förespråker de t ex en åtstramning av psykofarmakakontrollen men en uppmjukning av cannabiskontrollen (med bl a viss apotekerförsäljning). Själv tror jag inte på apotekskontroll för cannabis, utan snarare på det scenario som innebär lägre straff. Men vad som är bäst kan inte bestämmas utan en argumentation.

Winsløw kan uppfattas som i princip kritisk till kontroll. Missbrukets första spridning ser han i mycket som en effekt av massmedias uppmärksamhet (W s 38 f). Vidare, om opiatkontrollen: »Når jeg derfor hævder, at kontrolsystemet er årsagen til stofmisbrugernes elendighed, så ligger der heri den underforståede præmis, at kontrolsystemet grundlæggende er illegitimt«, genom att ställa missbrukaren inför valet att sluta eller utsätta sig för drastiska risker (W s 87). Den förhöjda dödsrisken uppfattar Winsløw till stor del som en effekt av kontrollen, genom att samhällskontrollen över missbruksmedlen minskat missbrukarens möjlighet till kontroll av vad han missbrukar (W s 154). De höga narkotikapriserna och därmed press till kriminalitet ser Winsløw också som kontrollskador. Winsløw ser en utväg beträffande opiatmissbruket i en begränsad legalisering, för danskar som inte är minderåriga (W s 232). Cannabis vill Winsløw inte legalisera generellt, eftersom det i sin redan de facto legaliserade form verkar ingå i ett våldsskapande samband med alkohol. Utbudet bör därför inte ökas. Men för opiatmissbrukare bör gälla en legalisering också av andra missbruksmedel, eftersom dessa andra medel ingår som en fast beståndsdel i dessa missbrukares konsumtion (W s 235).

Båda arbetena är vitalt viktiga. Det spelar mindre roll om man håller med författarna i deras olika resonemang. Det är belysningen av frågorna som ger impulser, fruktbarhet.

Viktigast är att frågan om åtgärdsskador ställs i centrum.

Winsløw har rätt i sitt grundläggande påstående att kontrollen kan vara illegitim. Det gäller när kontrollen tillfogar skador som inte behöver tillfogas för att nå nödvändiga syften. Eller när skadorna innebär orätt mot grundläggande motstående värden, av humanitet, rättssäkerhet etc. Den som är principiellt positiv till kontroll kan vända Winsløws tankegång genom att se att kontrollen blir mindre effektiv genom att den skadar kontrollens legitimitet och accept.

Men kontrollen kan göras mer begåvad och human.

Den kritik som förekommer i de båda arbetena mot kontrollsystemet har sådan tyngd att den måste beaktas. Det är möjligt att åtskilligt skärpa kritiken mot t ex avarter inom rättsväsendet. Men jag uppfattar att Christies och Bruuns kritik har ett tydligare samhällsperspektiv. Om man hårdare tynger på ungdomsgruppernas utstötthet (med t ex arbetslöshet) som en förklaring till det tunga missbruket, så blir det mindre intressant att

söka förklaringar och åtgärder isolerat inom narkotikasektorn. Men behovet av satsningar på en välfärdspolitik ökar drastiskt. Winsløws tanke att »respekten for individets ret til at vælge sit eget nydelsesbedøvelsesmiddel tæller for en legalisering« (W s 232) påminner t ex somliga nordamerikanska föreställningar om »the informed choice«. Man skall undervisa om medlen och deras risker, men sedan respektera individens val.

Varför det? Är detta verkligen en rimlig syn på människans psykologi och på social kontroll? Blir inte Winsløws legala opiatmissbrukare en ghettobefolkning, som drar till sig ständigt nya proselyter? Jag är medveten om de argument som gäller medicinalpersonalens bruk, opiaternas mindre direkta skada på organismen osv. Men att missbruka intravenöst är i sig en sådan aggressivitet och självförstörelse att det verkar oralistiskt att hopas på fritt intravenöst missbruk som gruppefenomen, utan oacceptabla skador.

Winsløws stil är en ibland från sakprosa, med ett glatt hån mot hela samhällsprocessionens nakenhet, från statsledning via polischef (rättssäkerheten) till behandlarna (som missat sina klienter genom överkraven).

När Winsløw och vi andra kritiker vid tillfälle upptäcker att vi själva inte har tillräckligt på bl a fötterna uppstår en drömlig situation. För att hålla oss till Winsløw. Vad händer om analysen av åtgärdsskadorna ändå visar att detta var det lättaste problemet, som kunde bemästras genom bättre analyser av målkonflikterna, större försiktighet med kriminalpolitiken m m? Och att missbruket och missbrukskadorna kunde pressas tillbaka? Kan Winsløw då komma att frysande uppfatta att han med sitt förslag om legalisering har bidragit till att konservera fel problem med fel metod?

Kanske är det största problemet att den danska toleransen inte bara är uttryck för humanitet utan eventuellt samtidigt för passivitet. Hur behåller Danmark sin större balans i narkotikafrågorna samtidigt som landet ökar arbetet mot missbruket? Kanske genom att ta fasta på analysen i Den gode fiende? Genom att stärka välfärdspolitikerna, med särskild kraft gentemot utsatta grupper (inklusive ungdomsgenerationen). Genom att samtidigt förstärka den övergripande kontrollen mot hela floran av psykoaktiva medel – med i huvudsak andra ingrepp än de kriminalpolitiska.

Men tillbaka till cannabiskontrollen. Vad är det som gör att den överraskade åskådaren får uppleva denna version av H C Andersens fabel? Att två kontrollsinade här klär av sig i snällblåsten, genom att föreslå cannabis på apotek? De vet – förespår – att de kommer att bli nergjorda, och det har de blivit.

Vid sidan av de argument i sak de själva anför för sina förslag antar jag att det finns en psykologi med i spelet. Det är en hållning som bidragit till att göra norsk och finsk samhällsvetenskap till den vitalaste i Norden. Forskarna i de länderna har rätt långt avstånd till direkt inflytande i beslutsapparaterna. I stället har forskarna givit fritt utrymme åt sin kritik, nästan främst mot maktcentra. Nu har vi en situation då somliga åsikter medför sanktioner från nästan alla håll.

Det är då befriande att Christie, Bruun och Winsløw utan takterande för den diskussion de själva vill.

Utan en sådan diskussion kommer det kontrollsystem vi behöver att mista legitimitet och effektivitet.

Ingemar Rexed, Högsta Domstolen Stockholm.

Den gode fiende heter den norska upplagan av Nils Christies och Kettel Bruuns inlägg i narkotikadebatten. De menar med titeln, att samhället befinner sig i krig och att fienden är narkotikadistributören. Fienden är samtidigt god, samhället behöver den för att vända uppmärksamheten bort från andra större problem som alkohol, tobak och läkemedel, liksom armén behöver kriget för att demonstrera sitt existensberättigande och för att kunna släcka sin törst på resurser.

Det som Christie och Bruun kräver är nedrustning: straffen för narkotikadistribution bör sänkas och totalförbudet för haschförsäljning upphävas. Hasch bör kunna säljas på apotek till vuxna (såvida detta ej hindras av ett kommunalt veto), samtidigt som också tobaksförsäljningen monopoliseras dit. I varje fall de narkotikapolitiska åtgärderna skall endast omfatta Norge och Sverige. I Danmark är haschproblemet så stort att man inte kan liberalisera och i Finland så litet att det inte behövs. Straffen för narkotikabrott är i dessa länder inte så stränga och rättstillämpningen inte lika problematisk.

Vidare kombineras förslaget med ett fritidspolitiskt program: alla människor skall få grundlön och förvärsarbete i traditionell mening i tre timmar/dag inklusive lördagar. Nu framgår det inte klart av boken om de tobakspolitiska och fritidspolitiska åtgärderna också skall omfatta Danmark och Finland, och inte heller om de har samma angelägenhetsgrad som de direkt drogpolitiska. De är också så litet konkretiserade att den kritiske läsaren misstänker att de nämns bara för att ge de drogpolitiska tankegångarna ett välbehövligt sken av fräschhet – för de senare är ju välkända sedan 1960-talets debatt.

Christies och Bruuns paket med de stora och små reformerna sammanfattas i det följande:

Land	Straffminskning	Hasch på apotek ¹⁾	Tobak på apotek	Tre timmars arbetsdag ²⁾
DK	–	nej	?	?
F	–	nej	?	?
N	ja	ja	ja	ja
S	ja	ja	ja	ja

1) Kan upphävas av kommunalt veto

2) Omfattar arbete på lördagar

Sett från författarnas egna värderingar är förslaget på haschsidan inte konsekvent. Just haschet är ju *ungdomarnas* narkotika och knappast åtråvärt för vuxna narkotika-konsumenter. Vill man undvika en gigantisk langningsverksamhet måste nog försäljningen vara öppen för ungdomar. Nu tror väl varken Bruun eller Christie på att någon kommun skulle tillåta haschförsäljning på apotek. Även på den punkten går deras tänkande ut på att även bara en *teoretisk* möjlighet till legitim haschförsäljning nödvändigtvis leder till en uppmjukning av attityderna till illegal haschhandel. Det är för övrigt anmärkningsvärt, att författarna underlåter att diskutera haschskador i detta ungdomsperspektiv i termer av »förlorade ungdoms- och utbildningsår« kanske beroende på att de bestrider att det egentligen finns ungdomar. De menar att man antingen är vuxen eller barn och underkänner därmed de resultat som två generationer av ungdomssociologer kommit fram till.

Bokens huvudbudskap är att straffen på narkotikahandeln bör minskas.

Har samhället gått för långt i avvägningen mellan skuld och straff? Har rättssamhällets normsystem för polisverksamhet kommit i gungning? Man kan få det intrycket, men man blir inte övertygad. Det som saknas är gedigna forskningsresultat, t ex jämförelser av de faktiska straffen med straffen för andra brott samt en internationell jämförelse. Bristen på ordentliga analyser, samt underlåtenhet att åtminstone omnämna reformer som kanske »normaliserat« förhållandena för narkotikabrottslingen såsom den svenska »halvtids-reformen«, gör att Christies och Bruuns bok inte övertygar andra än de redan troende.

Det är även på andra punkter som en bristfällig eller ensidig beskrivning av de faktiska förhållandena fräter på bokens värde.

Som exempel vill jag nämna den ytterst otillfredsställande beskrivningen av narkomaners brottslighet. Å ena sidan försummar de möjligheten att punktera medborgarnas rädsla för narkomaner genom att påpeka att våldsbrott och narkotikapåverkan inte hör ihop, men å andra sidan tar de inte upp narkomanernas höga trafikbrottslighet och förmodligen också bidrag till trafikskador och trafikdödlighet.

Jag förstår inte deras polemik mot uppfattningen att *alla* narkotikabrukare alltid kommer att förbli slavar under narkotika, för jag har aldrig mött den ståndpunkten i litteraturen. Enligt en undersökning, som redovisas i boken, finns inte heller denna föreställning hos mannen på gatan. Christie och Bruun redovisar inte de mycket nedslående resultaten av skandinaviska och utländska longitudinella undersökningar beträffande narkomaners chanser, att vara vid liv och fria från narkotika ett antal år senare. I stället håller de sig till en undersökning om en undantagssituation – nämligen hur amerikanska soldater har haft det med narkotika i en krigssituation i Vietnam och hur det gått för de överlevande efter återkomsten till USA.

Direkt irriterande blir deras sätt att stundom spela på känslomässiga strängar och stundom uppehålla sig inom kunskapernas rike, utan att tala om för läsaren vad som är vad vid begreppsapparaten.

Exempelvis diskuterar de utförligt begreppet »beroend«, som de anser vara för starkt för att beskriva missbrukarnas förhållande till narkotika – de varnar här för den »självuppfyllande profetian«. För att ge tyngd åt det egna budskapet använder de sig utan återhållsamhet av begreppet »krig« för att konkretisera samhällets åtgärder mot narkotika, i stället för att ta det etablerade begreppet »kamp« (t ex kampen mot tuberkulos, ekonomisk brottslighet, alkohol eller fattigdom). Inte bara rubrikerna och konspirationsteorierna är hämtade ur krigslitteraturen utan författarna drar sig inte ens för att plocka fram Goebbels term »det totala kriget« ur lådan för att berika narkotikasociologins terminologi.

Christie och Bruun presenterar för läsaren en balansräkning för drogpolitiken. På ena sidan står de skador som kontrollpolitiken åstadkommer – speciellt de lidanden som tillfogas narkotikahandlarna i termer av lagföring och fängelsevistelse – på den andra sidan de (få) fall, där narkomaner dör direkt av narkotikaförgiftning.

Med en sådan balansräkning skulle man också kunna »bevisa«, att samhället ej bör beivra stöldbrottsligheten, att järnvägar bör sluta kontrollera biljetter och taxeringsmyndigheter upphöra att kontrollera deklarerationer. Det som författarna inte nämner är de faktorer som ger ett kontrollsystem dess existensberättigande, nämligen:

- a. att markera vad som är rätt och fel för den informella kontrollen,
- b. att skapa ett organiserat system så att enskilda inte tar lagen i egna händer, och
- c. att avhålla potentiella lagbrytare.

Speciellt på narkotikasidan är det därutöver uppenbart att man inte kan skilja tillräckligt mellan narkotikans respektive narkotikakontrollens skador, utan man måste försöka precisera summan av skador.

Vill man nödvändigtvis arbeta med en balansräkning finns på den ena sidan »kontrollinsatserna« (inte endast i kronor utan också i termer av rättssystemets förlorade heder, etc), och å andra sidan de sammanlagda faktiska skador i termer av narkotikadödlighet, icke dödliga narkotikaskador som förnedring, prostitution, förlorade utbildnings- och arbetsår och givetvis också fängelseår för handlarna. Skadesummans förändring vid olika kontrollnivåer blir då ett av kriterierna för bedömningen.

Nils Christies och Kjetil Bruuns bok uppvisar ett fenomen som gäller för krigslitteraturen överhuvud taget, nämligen att den generation som deltagit inte är bra på att rationellt analysera förhållandena. För de gerontokratiskt lagda läsare emellertid som tycker om att sitta vid krigsveteranernas fötter och lyssna till deras berättelser om ungdom, arbetsdagens längd, olika kollegers åsikter i olika frågor, narkotika och det torra samhället kan boken ge många »kickar«.

Eckart Kühlhorn. Socialhögskolan i Stockholm.

BOGANMELDELSER

Nyere grundläggande rettssociologisk litteratur i Norden.

Skönt interessen för rettssociologi er stigende, nyder faget næppe endnu den bevågenhed i Danmark, som emnet berettiger til. Mange jurister vil have stor nytte af, ud over den tekniske jura, også at beherske større viden om samspillet mellem retssystemet og samfundet. Det kan derfor diskuteres, om den nuværende studieordning på Københavns og Århus universiteter, hvor rettsociologi er et frivilligt fag liggende sidst i studiet, er hensigtsmæssig. Interessen på det tidspunkt koncentrerer sig forståeligt nok om de erhvervsrettede kursusfag. Måske burde det overvejes, om ikke faget i stedet burde placeres i starten af studiet som i Sverige – hvor faget er obligatorisk ligesom i Finland – og i Norge, således at studenterne i resten af studietiden har bedre muligheder for at sætte de enkelte »lukkede jurafag« ind i en større sociologisk sammenhæng.

Der har længe eksisteret gode rettssociologiske grundbøger på engelsk. Men heldigvis er sådanne også i de sidste år blevet skrevet på de nordiske sprog. Så måske var det en idé i den nye studieform for jura, der nu er under overvejelse, at give rettssociologien en mere markant placering.

Denne artikel omhandler tre nyere nordiske værker, *Thomas Mathiesen: Retten i samfunnet* (Pax Forlag Oslo 1984), *Vilhelm Aubert: Rettssociologi* (Universitetsforlaget Oslo 1982) og *Jørgen Dalberg-Larsen: Rettsstaten, Velfærdsstaten og hvad så?* (Akademisk Forlag København 1984).